

Año LXXVII. urtea

264 · 2016

Príncipe de Viana

Joxemiel Bidador
(1970-2010)

SEPARATA

Nafar literaturaren uzta

Ángel ERRO JIMÉNEZ

Sumario / Aurkibidea

Príncipe de Viana

Año LXXVII · nº 264 · enero-abril 2016

LXXVII. urtea · 264. zk. · 2016ko urtarrila-apirila

JOXEMIEL BIDADOR (1970-2010)

Aurkezpena / Presentación

Idoia Sara 7

Euskararen eta euskal literaturaren historia Nafarroan

La historia del euskera y la literatura vasca en Navarra

Euskal formulakuntzaren hurbiltze baterako 17

Irudimenaren klasikoak euskal literaturan. Eliz idazleek irudimena erabiltzen: antologia txikia 85

Biktoriano Huiziri buruzko berri laburra (1860-1938) 97

On Kixote Nafarroan 107

Idazlearen aita 113

Aitatxorengandik jarrera literarioaz ikasten 123

Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria. Bere lanaren azterketa estilistikoa 131

Alexander Tapia Perurena. 21 olerki aurkitu berriak 147

Kattalin Umezurtza antzerki lana 177

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (I) 199

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (eta II) 239

Euskararen memoria Nafarroan 36ko gerran: Larrekoren *Gerla urte gezur urte* 279

Gerraurreko euskalgintza nafarraren afera dokumentala: erantzun garbi gabeko galdera zenbait 293

Prólogo a *Capítulos de la historia del euskera* 303

Prólogo a *Toponimia navarra* 309

Sumario / Aurkibidea

Kazetaritzaren historia Nafarroan / La historia del periodismo en Navarra	
<u>Pablo Fermin Irigarai <i>Larreko</i>: Nafarroako euskal kazetaritzaren aitagoia</u>	315
<u>Nafarroako euskal idazle handi bat: Manezaundi</u>	341
<u>El euskara en los medios de comunicación navarros durante el siglo XX: incidencia de la ley del vascuence en la información</u>	353
Erriberako euskalaritzaren historia / La historia de la vascoología de la Ribera	
<u>Ribera de Navarra y euskara, siglo XX. Historia de un encuentro insoslayable</u>	367
<u>Los académicos de la Ribera: Peralta, Iribarren y Garde</u>	405
<u>Obra histórico-literaria de Juan Pascual Esteban Chavarría</u>	429
<u>Obra histórico-literaria de José Joaquín Montoro Sagasti</u>	453
<u>Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano</u>	459
<u>Joxemiel Bidador González: bibliografía</u>	473
LOS TRABAJOS Y LOS DÍAS DEL AÑO 2015 / 2015eko LANAK ETA EGUNAK	
<u>Tesis doctorales sobre temática navarra de ciencias humanas, sociales y jurídicas</u>	479
<u>Congresos, jornadas, seminarios y proyectos de investigación de historiadores e historiadoras de la Universidad Pública de Navarra</u>	
<u>Zuriñe Sainz Pascual</u>	489
<u>Congresos, jornadas y seminarios de la Universidad de Navarra sobre ciencias humanas y sociales</u>	
<u>Fina Trèmols i Garanger</u>	495
<u>Producción literaria de autores y autoras navarras</u>	
<u>Mikel Zuza Viniegra</u>	503
<u>Nafar literaturaren uzta</u>	
<u>Ángel Erro Jiménez</u>	507
<u>El pintor Miguel Echauri</u>	
<u>Emilio Quintanilla Martínez</u>	511
<u>Imaginación y talento frente a los recortes. Las artes escénicas en Navarra</u>	
<u>Alicia Ezker Calvo</u>	521
<u>Mucho que contar, mucho por andar</u>	
<u>Marta Artica Zurano</u>	539
<u>Etnografía, folclore y cultura tradicional</u>	
<u>David Mariezkurrena Iturmendi</u>	547
<u>Turismo y actividades culturales en Navarra</u>	
<u>Ainhoa Aguirre Lasa</u>	553
<u>Currículums</u>	561
<u>Analytic Summary</u>	565
<u>Normas para la presentación de originales / Idazlanak aurkezteko arauak</u>	571

Nafar literaturaren uzta

Ángel ERRO JIMÉNEZ
Escritor / Idazlea

Euskal literaturak 2015. urtean Nafarroan zer eman duen aurkeztu nahi duen azterketa batek, honek, gaitz du Joxemiel Bidador aipatu gabe hasten ez bada. Lehenengo eta behin, ikerlari iruindarrak euskarazko nafar literaturari pultsua hartu ohi ziolako –lan batean baino gehiagotan hala egin zuen; bereziki gogoangarria, Pamiela argitaletxeak 2004ean plazaratutako *Materiales para Una Historia de la Literatura Vasca en Navarra*; ezinbestekoa da hemen haren lekukoari jarraitzen diogula sentitzea–. Baina, batez ere, aurten Joxemiel Bidadorren figurari eskainitako pastoral bat osatu eta Iruñean estreinatu delako, osoki Nafarroan gauzatutako lana, hala egiten dela lehen aldiz izanik (lehenago Zuberoatik ekarri izan baita antzezpenik, arrakasta handiarekin ekarri ere, eta hortik antolatzaileen ideia, nafar gai bat jorratzen duen nafar pastoral bat, eta nori eskainiko pentsatzen hasi eta Bidadorren figura nagusitu zen eztabaidarik gabe, hari omen eginez Iruñeko euskaldunei ere aitortza eginen zaielakoan). Asko izan dira lan honetan parte hartutako elkarteak, ikerleak herri eta kultur mugimenduetan izandako presentziaren adierazgarri. Pastoral, zeinaren izenburua, hain zuzen *Joxemiel Bidador, Iruñeko euskaldunak* baita, urriaren 10ean antzeztu zen Iruñeko Burgoen plazan.

Pastoralaren testuaren egileak, Jon Alonsok, estreinaldi honez gain, izan du bestelako parte hartzerik iazko euskal letren nafar paisaian, urtea hastetik beretik. Urtarrilean, Baztanen, Euskal nobela beltzaren astean, antolatu ziren ekitaldien artean, mahainguru batean parte hartu baitzuen Itxaro Borda eta Miel Anjel Elustondorekin batera. Hitzaldi horrek argitaratu berri den eleberri beltzaren inguruko saiakera bat ekarriko zuen, dagoeneko 2016ean argitaratua, *Beltzaren koloreak*. Aipagarria da Baztango hitzorduaren data berdintsuetan Iruñean beste jardunaldi batzuk antolatzen direla, euskara hutsean batzuk, erdaraz besteak. Aberastasunaren adierazgarri edo indarren xahutze alferrikakoa den, beste batek esan beharko luke.

2015ean egile nafarrek, euskaraz, idatzi duten lan narratiboak hizpide hartuta, berriro ere agertzen zaigu Jon Alonsoren izena, eleberri beltz batekin, hain zuzen: *Hiri hondakin solidoak*, Txalaparta argitaletxeak plazaratua. Generoak maiz eskatu bezala, aurreko nobeletako protagonista bera, Enekoitz Ramirez, da hemen Euskaltzaindian jasotako mehatxu batzuk eta gero hilketa bat ikertzeko ardura hartzen duena.

Nafar egileek eginiko narratibatik atera gabe, gutxi dira iazko nobedadeak: orain artean poesian aritutako Luis Garderen *Ehiztariaren ihesaldia* (Pamiela argitaletxean plazaratua), Gerra Zibilean Ezkaba mendiko gotorlekuko ihesaldia oinarri duena, baina orainarekin jositako trama garatzen duena; misterio eta abenturazko lanak egitean espezializatu den Alberto Ladron Aranaren *Itzalak bizi diren lurraldea*, fantasiaren eremuan sartzen den abenturazko nobela, Elkarrek argitaratua eta publiko gazte bati zuzendua; eta, azkenik, Aitzol Lasaren *Usategiaren printzipioa*, izenburuko printzipioa oinarri hartuta, matematikaren dibulgaziora bideratutako narrazio lana, egileak dagoeneko jorratu duen generoan bigarrena, Denonartean argitaletxe iruindarrean agertua. Nire irudiko, euskal prentsa eta kritikan behar baino oihartzun gutxiago jaso dute hiru lanek.

Beraz, eta daturen bat itzuri ez bazait, lau izan dira –lau gizon– narratibako lanen bat argitaratu duten Nafarroako idazleak¹. Poesiaren arlora jo izanez gero, panorama ez da askoz joriagoa. Nafar poetek idatzitako bi poema liburu agertu dira –bi emakumezkoenak–, biak lehiaketaren batean irabazitako lanak. Nafarroan irakasle diharduen Aintzane Galardi jatorriz oiartzundarrak Blas de Otero-Bilbo Uria Nazioarteko VII Poesia Lehiaketan irabazle suertatu zen *Mendafin usaineko iluntzeak* izeneko lanarekin. Erein argitaletxeak eman zuen argitara. Bestetik, Marisa Zubiri –irakasle ere dabilena– *Udaberria gutaz ahaztu zen urte hartan* izeneko olerki bildumaren egilea da (azpi-izenburuz, *Doluaren bidezidorretatik barna*), Denonartean argitaletxean plazaratua. Poema bilduma honek 2013an irabazle suertatu zen Iruñeko Udalak antolatutako egile berrientzako literatur lehiaketako poesia arloan.

Ez dugu ahaztu behar Nafarroako argitaletxeek poesiako bestelako lanak ere ekarri dituztela. Pamielak Tere Irastortza eta Jon Gerediagaren lanak (*Mundua betetzen zenu-ten* eta *Argia, lurra, zuhaitza, zerua* hurrenez hurren) argitaratu zituen. Poesia eta Nafarroaren bidegurutzean beste lan bat aurki dezakegu Ánchel Conte aragoiarraren *Denbora eta egunak* poema liburua (Denonartean argitaletxerako) Joxemari Sestorain leitzarrik aragoieratik euskaratua. Lehenago egin kexa berrituko dut, nik dakidala aragoieratik itzulitako lehen liburua, edo lehenetarikoa, izanagatik, harrera txiroa aurkitu baitut euskarazko prentsan eta kritikan.

Komikiaren arloan bakarra da nafar egile batek egindakoa. Patxi Huarte *Zaldieroa*-ren *De rerum natura* sailaren seigarren liburukia, non Berria egunkariko bere kolaborazioetako zenbait biltzen baitira.

1 Nafarrak izan gabe, bertako argitaletxe batean (kasu honetan, Pamielan) plazaratu dute jatorrizko beren lanak honako euskal idazleek: Bernardo Atxaga (Muskerraren bidea), Joxemari Iturralde (Perlak, kolpeak, musuak, traizioak) eta Jose Enrike Urrutia Capeau (Jururú).

Aurreko generoen ondoan, indartsu agertzen zaigu saiakera Nafarroan. Ez dira gutxi gure lurraldea nolabait hizpide hartzen duten 2015eko lanak: Pruden Gartziaeren *Nafarroako auziaz* (Elkar), Piarres Aintziarten *Nafarroan filosofatuz* (Elkar), Joxerra Senarren *CAN: eta hemen ez da ezer gertatu* (Pamiela), Roldan Jimenoren *Migel Jabier Urmeneta (1915-1988)*. *Bigarren Errepublika, Frankismoa eta Trantsizioa* (Pamiela), German Kortabariaren *Gauzak horrela (ere) izan ziren* (Pamiela). Bestelako gaiak jorratzen dituzten euskarazko saiakerak ere argitaratu izan dira Iruñean, Pamielaren eskutik: Joseba Sarrionandiaren *Lapur banden etika ala politika*, Eduardo Apodakaren *Identitatea eta anomalia*, Mitxelko Urangaren *Tartaroa. Mina, boterea eta egia*; edo Kepa Altonagaren *Back to Leizarraga*.

Ez nuke nafar idazle garrantzitsu baten, Patziku Perurenaren *Hilen xarma* (Elkar) lan mugakoa aipatu gabe utzi nahi. Leitzan eta inguruko herrietan azken hirurehun urteetan gertatu diren heriotza bortitzen kronikak biltzen dira bertan.

Saiakerarekin batera sasoiko dagoen beste alor bat Nafarroan itzulpengintzakoa litza-teke. Bi egile nafar (edo nafartuen) lanek euskaratik gaztelaniarako bidea ezagutu dute 2015ean: Aingeru Epaltzaren *Gure Jerusalem galdua* eta Irati Jimenezen *Nora* (biak Ttarttalo argitaletxean). Kontrako bidea egin du Pablo Antoñanaren *Pequeña Crónica*, euskaraz *Kronika txikia* izena hartu duena, Pamielak argitaratua. Baina zerrenda luzeagoa osatzen dute Nafarroako argitaletxeek (batzuetan beste argitaletxeekin lankidetzan) euskaraz eskaini duten nazioarteko idazleen obrek:

Jules Verne, Rudyard Kipling, Paul Auster, Annie Ernaux, Patrick Modiano, Eduardo Blanco-Amor, Elena Ferrante, Curzio Malaparte, Clarice Lispector, Sergei Dovlatov, Marguerite Duras, Rebeca West, Hermann Hesse idazleen lan bana² iritsi zaigu euskara-ra, hala nola Lewis Carrollen berrargitalpen bat. Aipamen berezi bat merezi du 2015ean argitaratutako James Joyceren *Ulises* maisulanaren itzulpena (Xabier Olarrak egin, Igela argitaletxean, zeinak beste aipamen berezi bat merezi baitu itzulpenen alor honetan).

LA LITERATURA NAVARRA EN EUSKERA EN 2015

Es difícil no comenzar un repaso a lo que han dado las letras vascas en Navarra en 2015 sin recordar a Joxemiel Bidador (1970-2010), que tantas veces se ocupó de ello (por ejemplo en *Materiales para una historia de la literatura vasca en Navarra*; Pamiela, 2004), pero también por el protagonismo que su figura ha alcanzado durante este año con la puesta en marcha y representación de la primera pastoral *suletina* en Pamplona hecha por pamploneses y dedicada a glosar su figura, en la que han colaborado numerosos colectivos populares.

2 Hurrenez hurren, egile horien ondoko lanak: *Kazetari amerikar baten egunaldia 2889an*; *Errege izatekoa zen gizona*; *Neguko egunerokoa*; *Begira zenbat argi, maitea*; *Dora Bruder*; *Parranda*; *Adiskide paregabea*; *Larrua*; *Zorion klandestino*; *Maleta*; *Samina*; *Soldaduaeren itzulera*; *Shiddarta*.

El autor del texto de la pastoral, Jon Alonso, en 2015 también publicó una novela negra, *Hiri hondakin solidoak*, y también participó en *(H)ilbeltza*, la semana de novela negra de Baztan, que parece ir consolidándose. Además, otros tres autores navarros publicaron una obra de narrativa durante 2015: *Ehiztariaren ihesaldia* de Luis Garde, *Itzalak bizi diren lurraldea* de Alberto Ladrón Arana y *Usategiaren printzipioa* de Aitzol Lasa. Así mismo, dos poemarios se publicaron en el mismo periodo de mano de autoras nacidas o afincadas en Navarra: *Mendafin usaineko iluntzeak*, de Aintzane Galardi, y *Udaberria gutaz abaztu zen urte hartan*, de Marisa Zubiri.

Podría aumentarse esta lista, hasta casi doblar el número, si le sumásemos las obras originales en euskera publicadas por editoriales navarras. Pero, con todo, estos dos géneros más tradicionales se han visto abiertamente superados este año (¿solo este año?) por la pujanza del ensayo y la traducción literaria. Pueden contarse hasta once los ensayos en euskera publicados en Navarra o por autores navarros sobre temas muy diversos, pero muchos de ellos incidiendo en la historia reciente o no tanto de nuestra comunidad.

En traducción, dos son los autores euskaldunes y nacidos o afincados en Navarra traducidos al castellano. Muchos más son los autores de todas partes y diversas lenguas del mundo³ que han sido vertidos al euskera por editoriales y/o traductores navarras: Anchel Conte, Jules Verne, Rudyard Kipling, Paul Auster, Annie Ernaux, Patrick Modiano, Eduardo Blanco-Amor, Elena Ferrante, Curzio Malaparte, Clarice Lispector, Sergei Dóvlatov, Marguerite Duras, Rebeca West, Hermann Hesse o James Joyce, cuyo *Ulises*, de tan complicada traducción, está disponible por primera vez en euskera, gracias al trabajo de Xabier Olarra y de la editorial Igela.

3 Este año se han traducido obras al euskera desde el aragonés, gallego, portugués, castellano, francés, italiano, alemán, inglés o desde el ruso.